

Humor en humilitas als basis van christelijke spiritualiteit

I. Inleiding

In onze kerken zijn veel activiteiten en veel overleg erop gericht, het evangelie van Jezus Christus zo te verkondigen, dat het voor de mensen in onze tijd begrijpelijk en aantrekkelijk wordt. Natuurlijk spreekt het evangelie voor zichzelf, en is het de geest van God die de harten van de mensen raakt. Dat relativeert al onze pogingen om het succes van het evangelie mechanisch, planmatig te willen realiseren. Wat wij kunnen doen, is niet meer en niets minder dan ons te laten raken door de heilige Geest, door de boodschap van Christus. De kracht van Gods genade zal dan met ons wel doen, wat nodig is. Het lijkt geen twijfel, dat God hiervoor de beste mogelijkheden heeft; wij mogen en kunnen ons – persoonlijk, als gemeente of kerk – voor deze mogelijkheden openstellen.

De traditie van de christelijke spiritualiteit is er heel zeker van, dat de kracht van Gods Geest zichtbaar wordt in het leven van gelovigen. Het is – zoals de apostel Paulus schrijft – *blijdschap in de heilige Geest* (Rom. 14:17). Deze blijdschap van de Geest wordt zichtbaar in maatschappelijke verantwoordelijkheid en de bereidheid lijdende medemensen concreet te dienen, in de gezamenlijke dienst van het gebed, en in de wijze, waarop gedoopten in het leven staan. Zij wordt zichtbaar op het gezicht en in de ogen van de gelovigen. De blijdschap, die gegeven en beloofd is aan hen, die in de voetsporen van Jezus treden, is voor de Heer zelf al een teken van echte navolging: *Dit heb ik tot U gesproken, opdat mijn blijdschap in U zou zijn, en uw blijdschap volmaakt zou worden* (Joh. 15:11). Die blijdschap is een kenmerk van christenen. Maar vaak komen we onder gedoopten juist niet die 'glimmende oogjes' of die aantrekkelijke uitstraling tegen. Integendeel, vaak zie je juist somberheid, angst en betweterij. Een sfeer die zoekende mensen eerder afstoot dan aantrekt en uitnodigt. En dat geldt ook voor de kerkelijke cultuur van oud-katholieken. Vaak heerst er in kerkelijke kringen een eigenaardig pessimisme: nieuwe ontwikkelingen worden zwart gemaakt, opelevingen wordt met valse betweterij en negatieve arrogantie de kop ingedrukt.

Maar dat vreugdeloze fatalisme wordt nog erger, als het gezien wordt als toewijding aan de kerk en als vrome soberheid. Deze houding is wonderbaarlijk oecumenisch, want hij is algemeen in bijna alle kerken. Maar je kunt zo'n verbitterde, hulpeloze en vaak destructieve kerkelijke depressie niet verkopen als soberheid, gebaseerd op het Nieuwe Testament. De asceet bij uitstek, Johannes de Doper, maakt immers blijdschap tot zijn levensmotto, als hij zegt *Wie de bruid heeft, is de bruidegom, maar de vriend van de bruidegom, die bij hem staat en naar hem luistert, is verrukt van blijdschap over de stem van de bruidegom. Deze zijn blijdschap is nu volkomen* (Joh. 3:29). Die blijdschap is werkelijkheid geworden! Zien, dat de goddelijke

verlosser gekomen is, maakt de blijdschap echt en geeft energie. Een blijdschap, die alle ingesleten zwaarmoedigheid ontkracht. In zekere zin kun je blijdschap zien als een eenvoudig kunstje om optimisme te onderscheiden van pessimisme (hoe beschaafd en erudiet en actueel het zich ook presenteert). Gods bedoeling is duidelijk: *Ik ben gekomen, opdat zij leven en overvloed hebben* (Joh. 10:10).

Wat zou onze blijdschap dus in de weg kunnen staan? Misschien vooral de overschatting van ons eigen kunnen. De godgegeven blijdschap wordt vaak teniet gedaan, doordat we gefixeerd zijn op onze eigen kansen op succes. Dat gaat dan vaak volgens het volgende patroon: 1. ik ben goed. – 2. ik doe iets voor de kerk en red haar. – 3. ik constateer, dat de kerk zich niet zo gemakkelijk laat redden. – 4. de kerk wordt ondanks mijn inzet kleiner. 5. – aan mij kan het niet liggen, want ik ben goed. – 6. dus frustreren de anderen mij. – 7. de kerk frustreert mij. – dus heb ik 8. het recht om kerkelijk depressief te zijn! Deze vicieuze cirkel kan in verschillende varianten herhaald worden. Staat U mij toe U er hier op te wijzen, dat vooral - maar natuurlijk niet alleen – geestelijken met deze vorm van vreugdeloosheid besmet kunnen zijn. En staat U mij toe vast te stellen, dat de mate van besmetting met de stijging in de kerkelijke hiërarchie kan toenemen. Dat is zeker een van de redenen, waarom de heilige Hieronymus (347-420) waarschuwt voor de omgang met bisschoppen. In ieder geval is voor de ambtsopvatting in een christelijke kerk ook het aspect van blijdschap van belang. Paulus schrijft aan de gemeente in Korinthe *Niet dat wij heersen over uw geloof, maar wij zijn medewerkers aan uw blijdschap* (2 Kor.1:24). Als we zo'n spiritualiteit van de vreugde zouden kunnen ontwikkelen, dan zouden de geestelijken zeker minder gemakkelijk toegeven aan de verzoeken van 'invidia' en 'lamentatia', jaloezie en geklaag, die al vaak beschreven zijn in de geschiedenis van de spiritualiteit.

Om de dynamiek van vreugdeloosheid te doorbreken, adviseert de christelijke spiritualiteit de vreugde flink de ruimte te geven, want ook dit blijde, dit centrale levensgevoel moet volgens de boodschap van Jezus niet een kleinburgerlijk, beschaafd genoeg zijn, maar *blijdschap ten volle* (Joh. 17:13). Met deze blijdschap wordt overigens niet de soort hysterische overdrijving bedoeld, die we in de geschiedenis steeds weer bij sektarische groepen zien, of zoals die in de vroomheid van veel Amerikaanse sekten aangemoedigd wordt. Blijdschap – laat ik dat nu al vast stellen – moet ook altijd in rust en beheersing afgemeten kunnen worden. En echte 'innerlijke blijdschap' onderscheidt zich vanuit bijbels gezichtspunt van alle door hormonen en drugs gestuurde overdrijvingen, zoals we in Psalm 4, vers 8 lezen: *Gij hebt me meer vreugde in mijn hart gegeven dan toen hun koren en most overvloedig waren*. Vreugde is niet vermoeiend; als vreugde vermoeiend is, is hij vals!

Hier wordt al duidelijk, dat vreugde een basiselement van christelijke vroomheid is. We zouden hier zeer waarschijnlijk overeenstemming kunnen

bereiken over de stelling, dat er weinig is, dat zo aantrekkelijk is als levensvreugde. Levensvreugde heeft een buitengewone aantrekkingskracht. Een perfecte organisatie, een kunstig uitgedachte filosofie, een grootse strategie maken een systeem nog niet aantrekkelijk. Onze kerken worden aantrekkelijk door de levensvreugde die zich op een eerlijke manier met de mensen solidariseert.. Misschien is het goed te vragen, hoe en in welke stijl we als kerk de wereld tegemoet willen treden. Of, met andere woorden, met welk gezicht, met welke uitstraling willen we door de wereld gezien worden? Ik stel voor een paar mogelijkheden te bekijken:

1. 'De Doge Leonardo Loredan' van Giovanni Bellini, Londen (1501): *streng – blik in de verte – georganiseerd – aan het uiterlijk te zien, dominant – orde – vreugde speelt geen wezenlijke rol*
2. 'Portret van Graaf Georg von Löwenstein', van Hans Pleydenwurff, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg (1456): *mildheid van de ouderdom – ontspannen – vreugde – ogen die in de verte zien*
3. 'Abstrakter Kopf. Sonne-Farbe-Leben' van Alexeij von Jawlensky, Parijs (1926): *kleurig – openheid – beweging – dans en ordening van vormen – jubelende mond*
4. 'Erasmus van Rotterdam' van Hans Holbein d.J., National Gallery, Londen (1523): *geleerdenportret – vreugde van binnen – heerschappij van de wetenschap – stille vrede – wijs en bedaard*
5. 'Clara Serena Rubens' van Peter Paul Rubens, Liechtenstein-Museum, Wien (1616): *openheid – onvooringenomen blik – leven in het nu – kinderlijk-ernstige vreugde*

Deze verschillende gezichten laten ieder op zijn manier een andere kijk op de wereld zien: van scepsis tot strikte afwijzing, van ruwe vorm tot een vloeiende innerlijke waarneming, van academische presentatie tot kinderlijk vragende openhartigheid. En: blijdschap kan zichtbaar zijn in ieder gezicht, oud of jong. Het schilderij van Alexeij Jawlensky laat bovendien zien, dat je niet hoeft terug te grijpen op de idylle van 'de goede oude tijd' om over vreugde te spreken en die te laten zien, maar dat het mogelijk is in alle tijden, op alle leeftijden en in alle levenssituaties. Dat houdt dus in: ook in onze tijd en in onze omstandigheden.

II. Nederigheid als basis voor een vreugdevolle spirituele cultuur

Vreugde vindt zijn oorsprong niet in zichzelf. Het vuur van de vreugde ontleent zijn 'brandstof' aan een diepe spirituele basis. Vreugde vindt zijn oorsprong in een zuiver christelijke levenshouding: die van nederigheid. Want nederigheid, in het Latijn 'humilitas', kent zijn grenzen en verhindert dat een mens zichzelf narcistisch tot God maakt. Nederigheid voorkomt het god-complex van de

moderne tijd. Pas daar, waar de mens inziet, dat hij geschapen en schepsel is, kan de cultuur van vreugde zich ontplooiën. Ofwel: zonder nederigheid geen echte vreugde! En dus volgen hier nu gedachten over dit oerbegrip van de christelijke spiritualiteit:

Toen de Amerikaanse president Barak Obama op 10 december 2009 in Stockholm de Nobelprijs voor de vrede in ontvangst ging nemen, zag men met grote interesse uit naar zijn dankwoord. De uitreiking van de prijs aan de opperbevelhebber van een leger, dat oorlog voert in Afghanistan, was niet onomstreden. Obama begon zijn toespraak met de volgende zin: 'Ik neem deze onderscheiding met dankbaarheid en in diepe nederigheid aan'. Dat een politicus begin 21^e eeuw zijn levenshouding beschrijft als 'great humility', is vanuit de christelijke spiritualiteit gezien, opmerkelijk. Wordt hier niet een begrip gebruikt, dat misverstaan kan worden en dus onbruikbaar geworden is? Het begrip nederigheid (deemoed) lijkt - tenminste bijna - helemaal verdwenen te zijn uit het actieve taalgebruik van de christelijke kerken - helaas. Dertig jaar geleden al stelde Walter Dirks, een bewust kerkelijke journalist, met betrekking tot de deemoed vast: 'We hebben een woord verloren. Het is door misbruik te gronde gegaan'. Vanaf die tijd lijkt de deemoed, die in hoofdstuk 7 van de Regel van Benedictus van fundamentele betekenis geacht wordt voor de geestelijke weg, in de ban gedaan. Het vermoeden van de Duitse taalkundige Alois Brandsteller, dat het bij het begrip 'deemoed' om een van de oudste vertalingen in het Duits gaat, was niet genoeg voor bescherming door monumentenstatus. Gestigmatiseerd of gewoon overbodig geworden, kwam de 'deemoed' op de rode lijst van bedreigde of al uitgestorven woorden. De literaire dood trad stil in. Het rouwbeklag was onhoorbaar. In de hectiek van de tijd verdampte het woord, dat ooit de kern van de levenshouding van de christelijke spiritualiteit en de westerse cultuur betekende. Merkwaardigerwijze bleef de herinnering aan de kracht van nederigheid vooral levend in de literatuur, die in hoofdzaak niet kerkelijk is. Zo ontdekte de schrijver Stan Nadolny, beroemd door zijn roman 'Die Entdeckung der Langsamkeit' (De ontdekking van het langzame leven), meer dan tien jaar geleden: 'er bestaat een begrip deemoed'. In de theologie vinden we zoiets nergens!

De verdwijning van de deemoed uit de christelijke spiritualiteit was des te pijnlijker, daar de religiefilosofie de nederigheid bestempeld heeft als een unieke prestatie van het christendom. De waardering van de bekende taalkundige Albrecht Dihle kenmerkt de 'humilitas/deemoed/nederigheid' als het onderscheidende principe van de christelijke cultuur in de oudheid. Want het betekende de kern van de christelijke theologie 'het spreken over een God, die zichzelf uit weerloze liefde voor de wereld geeft' (vgl. Phil.2). De deemoed van God is in de ogen van de mysticus Eckhart von Hochheim, de oorsprong van de verlossing: '... dat de nederigheid, zwanger van liefde, God ertoe bracht, zich neer te buigen en de menselijke natuur aan te nemen'. Volgt men de objectieve kijk van de religiefilosofie, dan spreken de menswording van de goddelijke logos en het lijdensverhaal van Jezus van

Nazareth van de vrijwillige machteloosheid van God, die zijn wereld in vrijheid op de juiste weg wil leiden. Het idee, dat een goddelijke redder niet begint met anderen 'de oren te wassen', maar hun de voeten wast (Joh.13), tekent de grondhouding van de deemoed ten voeten uit.

Zo ontwerpt de bijbelse deemoed - uitgaande van de goddelijke ontleding - een levenswijze, die het eigene aandachtig als geschenk aanneemt en het in vrijheid aan de medemensen kan doorgeven. Hier zien we een glimp van de diepste betekenis van vreugde. Zo werd in de deemoed het ongehoorde, eigenlijk het idiote van de christelijke theologie geformuleerd. Paulus heeft dat aan het begin van de christelijke weg al gezien: *Maar wij prediken de gekruisigde Christus; voor joden een aanstoot, voor heidenen een dwaasheid* (1Kor. 1:23). Het dwaze van het christendom, het denkbeeld van een almachtige God, die uit liefde zijn almacht opgeeft om zichzelf aan zijn wereld te geven, heeft er steeds weer toe geleid, dat christenen zich geroepen voelden hun God in deze 'dwaasheid van deemoed' na te volgen. Steeds weer hebben, laten we zeggen 'hofnarren van God' de vreugde, die wortelt in de navolging van hem, die zichzelf *nederig van hart* (Mt. 11:29) noemt, tot bloei gebracht.

Heilige narren noemde men hen in vroegere tijden. Ze kwamen voor in Engeland en Klein-Azië, in Rusland en in Noord-Afrika.

De grote mysticus en ordestichter Bernard van Clairvaux (1090-1153) ziet zichzelf en zijn broeders als 'ioculatores', als rondtrekkende potsenmakers van God. Franciscus van Assisi nam dit idee van de heilige narren over en zag zichzelf als speelman van God. Een speelman, die tot vreugde en troost van de mensen zingt over Gods grootheid.

Deemoed streeft niet naar persoonlijke ontplooiing in de moderne betekenis van het woord, en al helemaal niet naar zelfoverschatting; deemoed bevordert vooral opgewekte, ontspannen zelfrelativering. De mens die gefocust is op zijn eigen prestaties en zijn grenzen verlegt, is trots. De mens die zijn grenzen liefdevol accepteert, omdat God hem met zijn beperkingen waardeert, kan vrede uitstralen.

In de onoverzichtelijke religieuze verscheidenheid van onze tijd zou het begrip 'deemoed' inderdaad de functie van iets specifiek van de bijbels-christelijke traditie van de christelijke kerken kunnen zijn, als nederigheid dan in zijn vitaliteit en diepte ter sprake komt in de ontmoeting van spirituele culturen. En dan zou het zo kunnen zijn, dat we, als we klein en machteloos zijn, dichter bij de nederigheid van Christus zijn, dan wanneer we groot en invloedrijk zouden zijn, en aanzien zouden genieten. Maar een kleine en machteloze kerk is eerder een kerk van vreugde, ze is eerder een kerk van Jezus Christus. Een kerk, die haar angsten overwint, die werkt met de talenten die zij heeft, en niet klaagt over talenten die zij niet heeft, op zo'n kerk is het woord van de Heer van toepassing *Ga in tot de vreugde van uw Heer* (Mt. 25:21-13). Met het nederig aanvaarden van wat men is en heeft, begint de vreugde daarover.

Nu moet er nog een korte uiteenzetting volgen over de taalkundige wortels van 'deemoed', die ons weer verder kan brengen.

Het woord 'deemoed' is de vertaling van het Latijnse begrip 'humilitas', een equivalent van het Griekse 'tapeinophrosyne' (de 'instelling van iemand die dient'). Met dat woord beschrijft Paulus de levenshouding van een christelijke gemeenschap, waarin ieder lid de waarde van zijn medemens boven zijn eigen belangen stelt. In die zin zetten de bisschoppen in de eerste eeuwen niet een autoritair-sacramenteel kruis voor hun handtekening, maar een bescheiden T (tau) de eerste letter van 'tapeinos' (nederig, dienstbaar). Het grondbeginsel van absolute wederzijdse dienstbaarheid, waartoe het Nieuwe Testament de gedoopten verplicht (Luk.22:27), omdat Jezus zichzelf zo zag, werd het kenmerk van de christelijke cultuur en religiositeit. En dat gebeurde ondanks het feit, dat de ethiek van Aristoteles christelijke deemoed als deugd afwees, omdat hij niet voldeed aan de definitie van een deugd.

Een belangrijk spoor naar de kern van de deemoed ligt in de gemeenschappelijke wortel van de begrippen 'humilis' (nederigheid) en 'humus' (aarde). In deze taalkundige samenhang al wordt de functie van deemoed duidelijk, en herinnert ze de mens aan zijn wezen: hij is geschapen. Dit 'geschapen-zijn', dit 'schepsel-zijn' verleent hem een diepe verwantschap met alle andere levende wezens. Eerbied voor de schepping krijg je dan vanzelf. En vreugde beleven aan medeschepselen ook.

De door God geschonken natuur wordt niet gereduceerd tot vuilstortplaats en steengroeve, maar wordt, in de geest van Franciscus van Assisi – de Europese meester van de 'humilitas'- opgewaardeerd tot een geëerde zuster, een geliefde broeder. In deze geborgenheid van een wereld van broers en zussen groeit blijdschap, die niet bedreigd wordt door angst. Psalm 104 (vers 31) viert de vreugde, die God zelf aan de wereld beleeft *De heerlijkheid des Heren zij tot in eeuwigheid; de Heer verheuge zich over zijn werken.* De zusters en broeders van de schepping zijn aan de zorgen van de mens toevertrouwd en geven aanleiding tot verwondering en vreugde.

Voor ons, nu, is van bijzondere betekenis, dat uit dezelfde taalkundige wortel van 'humus' en 'humilitas' nog een ander begrip voortkomt, namelijk 'humor'. Humor, misschien de meest spirituele vorm van vreugde, laat zien, dat het erkennen van de eigen grenzen en het accepteren daarvan, niet tot droefheid, ontkenning of boosheid hoeven te leiden, maar ook berusting en levensgenot tot gevolg kunnen hebben. Zijn eigen prestaties zien vervuld met trots – de kunst van het berusten leidt tot vreugde!

In dit perspectief blijken de taalverwanten 'humilitas' en 'humor' noodzakelijk voor ware menselijkheid. Dus hoort bij de spirituele basisregels van de christelijke weg het besef, dat al te strenge en vooral rechtlijnige moralisering van het leven snel kan afglijden naar het onvoorwaardelijke, meedogenloze en pietluttige. Hiertegen vormen vreugde en humor een noodzakelijk tegenwicht. Ik ben dus van mening, dat een liturgie, al is ze nog zo correct en stijlvol ook voorbereid en gerealiseerd, die de lach en de vreugde niet kent, steeds het gevaar loopt de mensen te minachten. Dat daarin niemand troost of de vreugde van Christus vindt, hoeft ons niet te verbazen. Ook bij de

opvatting van liturgie als een soort symbolische manoeuvre, een (godsdienst)-oefening, kan humor de noodzakelijke frisse lucht geven, die de troebele damp van liturgisch egocentrisme verdrijft. We moeten onze God niet met gefronste wenkbrauwen loven, we moeten het correct maar niet fantasieloos doen. We kunnen het met vreugde, humor en vrolijkheid doen, want, zegt de kerkvader Irenaeus van Lyon (125-202) 'de levende mens is voor God een vreugde'. En nergens zijn we meer mens, nergens zijn we dichter bij ons diepste wezen, dan wanneer we ons verheugen in zijn liefde en aanwezigheid.

Hier moeten we ook reageren op de kritiek van het modernisme, dat het christendom de vreugde niet bevordert, maar met zijn nederigheidsideologie iedere vreugde, vrijheid en ieder genot beperkt en veroordeelt. Klopt deze kritiek?

Het streven naar vrijheid van het Europese modernisme keerde zich tegen iedere vorm van nederigheid. De 'humilitas', nederigheid, werd tot 'treurigheid, die onze zwakheid begeleidt' (Baruch de Spinoza). De literaire bijl, die Friedrich Nietzsche en Heinrich Heine aan de wortel van de deemoed legden, had verstrekkende gevolgen. Onder hun navolgers werd de kronkelende worm een metafoor voor de hielenlikker en laffe sukkel, die probeert groot aanzien te verwerven door slinkse en valse onderdanigheid. Nietzsche schrijft: 'De vertrapte worm kronkelt. Dat is slim! Het vermindert de kans, dat hij opnieuw vertrapt wordt. In de taal van de moraal is dit deemoed!'

Weliswaar handhaaft het begrip zich nog enige tijd in de warme beschutting van het kerkelijke milieu, maar gaat daar toch ten onder, in diskrediet gebracht als zelfverloochening. De christelijke nederigheid degenereerde schijnbaar tot een oppervlakkige mechanische deugd, die slechts tot doel had, de eigen persoonlijkheid te verzwakken. Daarmee verdween het vermogen van de deemoed om zelfoverschatting te matigen, om het individu vrij te maken voor hartelijke ontmoetingen en voor echte vreugde. uit zicht. De mogelijkheid, nederigheid te verdraaien tot kwaadaardige vernedering geeft de gevaren aan, die aan het gebruik van dit woord kleven.

Het woord 'humilitas', deemoed, dat voor onze vraag naar de basis van vreugde als spirituele weg cruciaal is, heeft de laatste tijd een verrassende wedergeboorte beleefd. En het zijn bepaald niet de theologie of het kerkelijke management, die het nieuwe taalgebruik introduceren. We hebben Barak Obama al genoemd als getuige van een terugkeer van deze oorspronkelijk christelijke levenshouding. Daarnaast zijn er allereerst de sportpagina's in de grote dagbladen. Een groot weekblad had een kop over twee pagina's 'Golf ist ein Sport der Demut' (golfsport impliceert nederigheid). Na de gelukke kwalificatie van Zwitserland voor het WK-voetbal in Zuid-Afrika, merkte de trainer Othmar Hitzfeld op, dat het nodig was om

voor verdere successen 'de weg tussen zelfbewustzijn en nederigheid te zoeken'.

Over het geheel genomen, geeft het begrip deemoed in deze context een houding aan, die het midden houdt tussen vreugdevolle kalmte, bescheidenheid en eerlijkheid. Tegelijkertijd spelen in het spectrum van deze betekenissen de begrippen 'geluk' en 'vervulling' mee. Doordat sporters vertrouwd zijn met hun eigen beperktheid, wordt voor de spiritualiteit van deemoed in de sport, die immers leeft van het genot van grenservaringen, een bijzonder positie gewaarborgd.

De bekende hersenonderzoeker Wolf Singer, die echt geen christelijke signatuur heeft, heeft onlangs over een nieuwe 'cultuur van deemoed' gesproken. Volgens Singer blijkt nederigheid de grote uitdaging van radicale menselijkheid te zijn. Dan wordt begrijpelijk, waarom de Engelse schrijver Gilbert K. Chesterton aannam, dat 'steeds alleen zij die vastberaden, die zelfbewust zijn, waarlijk deemoedig' kunnen zijn. Niet in staat zijn een zelfstandig leven te leiden, laat zich niet verbloemen als nederigheid! Niet voor het individu en ook niet voor de kerk. Dat zou niet tot vreugde in Christus leiden, maar tot naïviteit en onnozelheid.

Deemoed maakt het waagstuk van het leven niet ongevaarlijk. Daarom ziet de Regel van de heilige Benedictus de afzonderlijke treden van 'humilitas' als correctie op arrogantie en als middel tegen angst: 'Als dan de monnik alle treden van de weg der deemoed bestegen heeft, komt hij weldra bij de volmaakte liefde tot God, die alle vrees verdrijft. Uit deze liefde zal hij, wat hij tot dan toe niet zonder angst in acht genomen heeft, moeiteloos doen, niet meer uit angst ... maar uit liefde' (RB 7:67-69). En waar de vrees overwonnen is, neemt de vreugde vanzelf toe.

III. En verder

Hoe zeer deemoed strijdig is met de zwaarmoedige sleur in de kerken – daar hebben we het al over gehad – en tegelijkertijd de creatieve mogelijkheden van de vreugde vrijmaakt, laat de violiste Anne-Sophie Mutter zien in haar omgang met de kunst. In verband met haar veel geprezen virtuositeit bekende zij onlangs: 'Perfectie betekent voor mij deemoed en respect voor het stuk'. De herontdekking van de 'humilitas' leidt tot een ervaring van de christelijk gefundeerde vreugde, tot vreugde aan cultuur, aan eten, aan sport, aan mensen, aan muziek, aan de schepping.

Als we die vreugde zoeken, die ontstaat uit nederigheid en humor, hoeven we niet te vrezen voor het verwijt, dat onze blijdschap het lijden bagatelliseert en de mensen die lijden niet serieus neemt. Veeleer stelt de oorsprong van deze vreugde, namelijk de hartstochtelijke toewijding van God aan de wereld, ons juist in staat tot echte solidariteit met hen. Jezus Christus, die het

lijden veranderd heeft, leidt ons naar een vorm van gemotiveerde vreugde, die het lijden niet hoeft om te buigen, of anders te interpreteren.

We hebben nu lang naar het portret van Clara Rubens gekeken. De aantrekkelijke, ernstige, blijde openheid van het gezicht zou ook daarom een goed model voor het 'gezicht van de kerk' kunnen zijn, omdat de vader heel discreet in haar linkeroog een traantje geschilderd heeft. Het is slechts aangeduid, maar het geeft het gezicht wel diepte en rijpheid.

Ook onze christelijke vreugde kan vol tranen zijn. Tranen maken vreugde en verdriet tot broer en zus. Want de tranen zijn – zoals Augustinus van Hippo zegt – 'het grondwater van de ziel'.

Als we nu zo'n 'kerkgezicht' zouden ontwikkelen en vasthouden, dan hoeven we niet te vrezen voor de toekomst van onze kerk. Zo'n 'spiritualiteit van de vreugde' verrijkt, verdiept en verbreedt het leven.